

Ольга ЛІСОВИЧ,
вчитель-методист ЗОШ І–ІІІ ст. № 3
м. Борислава Львівської обл.

Виховуємо пошану до українських звичаїв та традицій

Урок 1.

Тема. Хліб – усьому голова!

Мета. Закріпити у дітей знання про те, як вирощується хліб, вивчити нові прислів'я, приказки та загадки про хліб, виховувати повагу до професії хлібороба, бережливе ставлення до хліба, вчити цінувати працю своєю, рідних та близьких, озайомити з українськими звичаями.

Вчитель. З давніх-давен берегли і шанували хліб. "Упала скибка – підніми, поцілуй, поклади пташкам, аби тебе злидні не їли, голоду не знав" – учили дітей наші предки. Для них хліб був великою святинею, ніколи не купувався, а випікався тільки круглої, наче сонце, форми, бо сонце і хліб – то два найголовніші крила, на яких тримається людське життя. Про хліб і ви знаєте багато звичаїв, прислів'їв, приказок, загадок. І нам сьогодні про це розповісте. Про те, що хліб святий, знає кожна дитина в нашому класі.

1 учень. "Не кидайсь хлібом, він святий!" –
В суворості ласкавій,
Бувало, каже дід старий
Малечі кучерявій.

2 учень. Бо красен труд, – хоч рясен піт,
Бо жита дух медовий.
Життя несе у людський світ
І людські родить мови.

3 учень. Не грайся хлібом, бо ж то гріх!
Іще до немовляти,
Щасливий стримуючи сміх,
Бувало, каже мати.

4 учень. Хто зерно сіє золоте
В землі палку невтому,
Той сам пшеницею зросте
На полі вселюдському.

Вчитель. Ви знаєте багато звичаїв, які пов'язані з хлібом. Розкажіть про них.

1 учень. Хлібом-сіллю зустрічали дорогих гостей.

2 учень. Славиться він першим на землі,
славиться він першим на столі.

3 учень. Коли дитину відлучали від грудей, то "спроваджували на свій хліб". Робили це, коли місяць був повний, аби доля була повною. На стілець, обернений на схід сонця, клали хліб-сіль.

Дитина рукою з маминою допомогою ламала хліб, у сіль вмочувала. Разом зі стільцем тато переносив через поріг хліб – аби душа до людей була добра.

4 учень. Хліб випікався прісний, житній, з чорного разового борошна, щоб дитині не хотілося легкого хліба.

5 учень. Випікали хліб раз на тиждень, у суботу. І це випікання, мов би програмувало наступний тиждень: спечеться хліб гарний і якісний – на удачу в будь-яких справах, буде глевкий – на сльози, гризоту, потріскає – новина прийде в хату, підгорить – так і чекай смутку.

6 учень. Резервних кілька хлібин випікали "на позику", тобто на позичання сусідам.

7 учень. З хати ніякий гість без хліба не йшов – скибочка віддавалася на дорогу "на померлі душі".

8 учень. Жодне весілля не відбувалося без короваю, а для нього випікали ще й шишки.

Що не хата – то про хліб згадка.

Що не село – то хліб.

Що не сторона – то хлібина.

9 учень. Із хлібом ідуть на родини, на поминаний обід. З хлібом на вишитому рушникові вирушали навесні оглядати поле, сіяти, жати в жнива. З хлібом проводжали до армії.

10 учень. Першу хлібину, витягнену з печі, давали розрізати старійшині роду чи батькові. Він благословляв хліб насущний хрестом – зганяв нечистий дух. З печі хліб ніколи не витягали через вуглини – аби діти не були злодіями.

11 учень. Якщо першу хлібину нового врожаю не подаруєш людям – злидні тебе їстимуть.

12 учень. Хліб таїть у собі тепло серця і душі, тепло сонця. Ясний, мудрий, вічний, святий. То все – хліб. І кожний край мав свій коровай.

13 учень. Нелегка робота – пекти хліб. Недаремно казали: "І дурень каші наварить, а хліба – не всяк розумний спече".

14 учень. Випікання хліба було священним дійством. Діти допомагали матері висадити паляницю у піч, виходили з хати, щоб хліб не злякати, доки він ростиме.

Вчитель. Давайте заглянемо до однієї хати і подивимось, як колись хліб випікали, на рушник долі його викладали.

Сценка.

Діюв і о с о б и : мати, діти, батько.

Світлиця, по середині стіл вкритий вишитою скатертиною, у куті піч. Мати замішує хліб у діжці, що стоїть на припечку, й примовляє.

М а т и. Звівся хлібець на ніжки, та мершій із діжки.
Печу, печу хлібчик дітям на обідчик.
Беру, беру папку, кладу на лопатку,
Шусть у піч!

Мати кладе хліб у пічку. Стукіт у двері. Заходять діти.

Д і т и. Дозвольте, мамо, до хати увійти,
Хліб з печі вийняти допомогти.

М а т и. Заходьте, діти, будемо хліб виймати,
На рушник долі його викладати.
Без ніг, без сугав
Хліб на ніжки устав.

Хай хліб відпочине та господаря діждеться.

Мати викладає на стіл хліб, прикрашає його квітами. Заходить батько.

Б а т ь к о. Що то на столі лежить ще й квітами вкрите?

М а т и. То, батьку, хліб спочиває, господаря з поля чекає.

Б а т ь к о. То треба його дітям дати.

М а т и. Господаря просим!

Діти виконують пісню "А ми колосочки". Муз. і сл. Л.Яценка.

В ч и т е л ь. Діти, які прислів'я та приказки про хліб ви знаєте?

1 у ч е н ь. Лежачого хліба ніде нема.

2 у ч е н ь. Хочеш їсти калачі, не сиди на печі.

3 у ч е н ь. Хто робить лемеші, той їсть книші.

4 у ч е н ь. Глибше орати — більше хліба мати.

5 у ч е н ь. Сій вчасно, вродить рясно.

6 у ч е н ь. Хто сіє, той ся надіє.

7 у ч е н ь. Не вважай на врожай, а жито сій, то хліб буде.

8 у ч е н ь. Мусій, гречку сій, як хочеш кашу їсти.

9 у ч е н ь. Казав овес: сій мене в болото, буду я золото.

10 у ч е н ь. Зима без снігу — літо без хліба.

11 у ч е н ь. Давай нивці, то й нивка тобі дасть.

12 у ч е н ь. Пшениця колоситься, то й життя веселиться.

13 у ч е н ь. Звикай до роботи змолоду, то не будеш знати на старість голоду.

14 у ч е н ь. Травень вологий — рік хліборобний.

15 у ч е н ь. Хліб — усьому голова.

В ч и т е л ь. Гарні ви знаєте прислів'я та приказки. А ще ж умієте й танцювати.

У ч е н ь. Ой заграйте нам, цимбали,

Заспівай, трембіто,

Що би діти танцювали

По цілому світу.

Діти виконують український народний танок.

В ч и т е л ь. Яке ж свято без конкурсів. Тож зараз конкурс загадок.

1 у ч е н ь. Народився із землі,
Зарум'янивсь на вогні.

І з'явився на столі

До борщу тобі й мені. Що це? (Х л і б).

2 у ч е н ь. Маю жовтий вусок,

Запашний колосок,

Буде з мене мука

Й паляниця м'яка. Що це? (П ш е н и ц я).

3 у ч е н ь. Що за тхір, що ні чоловік, ні звір,
а має вуса. Що це? (Я ч м і н ь).

4 у ч е н ь. З перших днів прийдешньої весни,

Зранку-вранці і до пізньої пори

На землі шодня чаклує,

Хліб для нас ростить й чатує,

Той, кого увесь народ

Називає просто ... (х л і б о р о б).

5 у ч е н ь. Що у світі найбагатше? (З е м л я).

Що у світі найситніше? (Х л і б).

Що у світі наймиліше? Що це? (С о н).

6 у ч е н ь. Гостей ми завжди

З низ із радістю стрічаєм.

З рушником берем таріль,

Кладемо його і сіль,

Шанобливо всім підносим

І, вклонившись, щиро просим:

— Любі гості наші,

Прийміть дружби символ! Що це?

(К о р о в а й).

7 у ч е н ь. Чашечка медку, закопана в льодку, до нового годку. Що це? (О з и м а п ш е н и ц я).

8 у ч е н ь. На дірявім мості

Танцювали гості. Що це?

(С и т о, б о р о ш н о).

9 у ч е н ь. На городі молода

Пишні коси розплела,

У зеленії хустинки

Золоті хова зернинки. Що це?

(К у к у р у д з а).

10 у ч е н ь. Ріжуть мене ножами,

Б'ють мене ломакою.

За те мене отак гублять,

Що всі мене дуже люблять. Що це? (Х л і б).

В ч и т е л ь. Весело пройшов конкурс загадок. Пам'ятайте, діти, що хлібом славиться наша Україна з давніх пір. Поля нашої держави широкі та багаті пшеницею, житом, вівсом! А які багаті сади вишнями, сливами, грушами, яблуками! Які красиві луги квітами та травами! Рідний край дорогий і милий серцю кожної людини впродовж усього життя. Тож заспіваємо пісню про рідний край.

Діти виконують пісню "Рідний край, моя земля". Сл. М.Познанської.

1 у ч е н ь. А тепер дозвольте посіяти пшеничне зерно серед присутніх, воно посіє в серцях добро і ласку, ніжність і повагу до рідної землі.

2 учень. Сієм щедро, сієм рясно,
Сієм радість, сієм щастя,
Щоб росли сини і дочки.
Хай на зміну зростають
Творці щедрого врожаю.

3 учень. Засіваємо світлицю –
Хай росте овес, пшениця,
Хай шумить колосся в полі,
Хай цвіте щаслива доля.

4 учень. Сієм, сіємо зернята,
Щоб земля була багата,
З наших рук приймала ласку,
На житеву ширу казку!

Вчителька. Свято хліба завершується. Батьки приготували для нас приємну несподіванку. Вони напекли різних тістечок, пряників, пампушок, завиванців. А давайте заспіваємо жартівливу пісню про онука та дідуся.

Діти виконують пісню "Пряник". Сл. П.Глазового, муз. Т.Димань.

Вчитель. Тож запрошуємо всіх гостей до столу смакувати тістечками та пряниками.

Урок 2.

Тема. Червоні кетяги калини.

Мета. Поглиблювати знання про народні символи України, зокрема калину. Показати широку та багату палітру "калинового дива" у легендах, піснях, віршах. Виховувати пошану до традицій українського роду, до предків, які зберегли духовну спадщину українського народу.

Мати (співає). Баю, баю, баю,
Дровець нарубаю,
Чай з калини наварю
І дитину напою.
Ой повішу колисочку
Та на калиноньку,
Буде вітер колахати
Малу дитиноньку.

Донька (прислухаючись до маминої пісні). Мамо, а правду кажуть, що у нас в Україні люди дуже шанують калину? Не було такої хати, коло якої б вона не росла.

Мати (сідаючи з Донею на лавку). Правда, Доню, правда. Не було, здається, в оселі хати, біля якої не кушувала б калина. Як забілюють квіти, дівчата ними коси прикрашали. А вже коли кетяги достигли, їх вішали попід стріхою. Йдеш, бувало, селом, а хати, неначе в коралях, червоніють густими намистинами до пізніх заморозків. А як потрібна була калина в обрядах, особливо у весільному. Коли випікали коровай, неодмінно прикрашали його калиною. Не було в народній медицині кращих ліків від застуди, ніж калиновий чай. В народі ще кажуть: калина від ста хвороб лікує.

Гурт хлопців та дівчат ідуть, співаючи пісню "Зацвіла в долині червона калина".

Гурт зупиняється біля лавки.

1-й хлопець. Добрий день добрим людям!

Мати. Доброго здоров'я!

2-й хлопець. Чи можна біля вашої хати перепочити, холодної водиці напитися?

Мати. Звичайно, що можна. Сідайте, спочивайте, покуштуйте водиці з нашої криниці.

Хлопці та дівчата по черзі п'ють воду біля криниці й сідають на лавицю, а тим часом з хати виходить старенький Дідусь із паличкою і сідає біля калини.

Дідусь. Гарно співаєте. Чути на все село. Так і ми колись в молодості співали. Молоде діло – золоте діло. А чи знаєте отакої? (*Дідусь затягнув*).

Гей, у лузі червона калина похилилася.

Чогось наша славна Україна зажурилася...

А ми тую червону калину,

Гей, гей, та підніmemo.

А ми ж свою славну Україну,

Гей, гей, та розвеселиmo...

Хлопці. Знаємо. Співаємо.

Дідусь. От і добре. А чи знаєте легенди про калину?

Діти. Знаємо. Та ви розкажіть свою.

Легенда.

Один парубок покохав дуже гарну та бідну дівчину Калину. Але батько не дозволяв її брати за жінку й посватав синові багачку Ганну. На весілля прийшла і Калина. Запросила вона коханого до танцю і непомітно завела в сад, а тоді й до річки. Тут і застала їх Ганна. Калина вигукнула: "Нехай не буде і тобі життя з моїм коханим!" – і потягнула Ганну у воду.. Потонули обидві. Ганну поховали на цвинтарі, а Калину – на кручі. І виріс там кущ з гіркими червоними ягодами. Назвали той кущ люди Калиною. І стала калина символом дівочої краси й кохання.

Мати. Так, так... Калина в нашого народу – то не тільки символ дівочої краси, а й наречений людьми символ нашої рідної неньки України. Вона є символом неперервності, нескінченності роду, символ рідної землі, отчого краю, Батьківщини. "Моя Україна – червона калина", – так співається у пісні. Все найкраще порівнюється в народі з калиною, тож і Україна наша – "диво калинове".

Гарний був звичай у наших пращурів: біля кожної хати обов'язково висаджували кущ калини. Таким же обов'язковим був кущ калини і біля криниці: щоб вода солодкою була.

Калина була і прикрасою, і ліками, і їжею... Навесні влітали дівчата її цвіт у коси. А напередодні весілля сходилися на останню вечірку до хати "молодої". Там вони співали пісень, виплітаючи весільні вінки і влітаючи в них обов'язково хрещатий барвінок і червону калину. Починаючи плести вінок, дружки випрошували благословення.

М а т и (*співає, навчаючи дівчат*).

В долину, дівчата, в долину,
По червону каліну,
По хрещатий барвінок –
"Молодій" на вінок...
І руточки – дві квіточки,
Благослови, Боже,
І отець, і мати –
Будемо вінок зачинати!

Х л о п е ц ь. А я знаю таке повір'я про каліну: якщо зробити з каліни сопілку, то в сім'ї з'явиться продовжувач роду – син. Бо не знайти чистішого звуку, ніж звук калінової сопілки. В каліні, кажуть, живе материнська любов і мудрість. Є й таке прислів'я "Милуйся каліною, коли цвіте, а дитиною – коли росте".

Дідусь закашлявся, а Внучка мерщій побігла до хати й винесла кухоль із напоєм.

Д і д у с ь (*випив і запитав*). А що це за чарівний напій ти мені, Внучко, дала?

В н у ч к а. Це цілющий напій з каліни. Ним можна лікуватися від багатьох хвороб: кашлю, серечних захворювань, високого тиску.

Д і д у с ь. Так-так. Знаю я про чудодійну силу калінового напою. Не раз він рятував мене від нежиті. У давнину обов'язково в кожній родині на довгу та сувору зиму зберігали грона каліни, як ліки.

Б а б у с я (*виходить з хати й виносить кухоль із каліновим квасом, млинці та каліновий джем*). Ось поки ви так гарно розповідали та співали про каліну, я напекла млинців. Їжте їх із каліновим джемом та запивайте каліновим квасом.

Хлопці та дівчата пригощаються.

В н у ч к а. Бабусю, та посидьте з нами, розкажіть нам, як готувати каліновий джем?

Б а б у с я. Це діло не просте. Так готувала моя мати й науку передала мені.

Р е ц е п т.

Збирають плоди після перших заморозків. Для зменшення гіркоти їх тримають в кип'яченій воді протягом 6–8 хвилин. Проварені плоди виймають із кип'яченої води, перекладають у каструлю, куди додають свіжої теплої води (2 склянки на 1 кг плодів) і варять до однорідної маси. Розварену масу протирають через сито і змішують із цукром (на 1 кг протертих плодів 1 кг цукру), варять 50 хвилин, після чого розфасовують у гарячі банки.

Д і в ч а т а. Смачний джем. Неодмінно будемо готувати, Бабусю, за вашим рецептом.

В н у ч к а (*до дівчат та хлопців*). Давайте пограємо в гру. А потім потанцюємо.

Г р а.

Скласти порівняння про каліну. Початок порівняння роздається дівчатам (смужка червоного кольору), а про-

довження – хлопцям (смужка синього кольору). Дівчина читає початок, а хлопець продовжує.

Пишна та красива, як червона каліна.
Убралася в біле плаття, як каліна в білий цвіт.
Щоки червоні, як кетяги калінові.
Молода дівчина така гарна, як каліна.
Стоїть у дворі дівонька, як над ставом калінонька.

Утворені пари танцюють "Ой єсть в лісі каліна".

1-а д і в ч и н к а. До образу червоної каліни звертаються у своїх віршах багато поетів. Ось послухайте.

Калінонька

Ось каліна над рікою
Віти стелить по воді.
Хто це щедрою рукою
Їм намистечко надів?
Червонисте, променисте,
Розквітає, як огні.
Дай хоч трішечки намиста,
Калінонько, і мені...

М.Познанська

2-а д і в ч и н к а.

Калінонька

Калінонько! Ти – з маминої пісні,
Із цвіту у колісці та вінку,
З легенд, казок, сопілок благовісних,
Із болю на могильному горбку.
Мені життя твоїм вернули гронам,
В якому запеклась козацька кров.
Ти душу українську в нас борониш,
А в нас для тебе – ласка і любов.
Червоні грона святим, як і воду,
На зиму їх кладемо за образи...
Люблю плекати твою чисту вроду,
Ти – Боже дерево, з роси й сльози!

В.Василяшко

3-я д і в ч и н к а. Відгадайте, хлопці, загадку.

Цілителька

Що за кущ біля хатини
Розростається щоднини?
І на ньому ягідки –
Не солодкі й не гіркі,
Як намистечко, червоні
І цілющі, соком повні.
Повновиді й невеликі,
І від кашлю добрі ліки...
Як же звуть ті ягідки?

(К а л і н а)

4-а д і в ч и н а. А відгадайте, хлопці, ще отакої.

Знають мене луг і води,
І криниці, і городи,
І дівчина мене знає –
В косу радо заплітає.
Сніг розтане – я радію,
Розвиваюсь, зеленію.
В нічку зоряну, весняну
Соловейків колисаю.

Одягаюсь білим цвітом,
Наливаюсь теплим літом.
Осінь холодом повіє —
Я шаріюсь, червонію.

(К а л и н а)

5-а д і в ч и н а. Спробуйте відгадати ось цю.

За хатиною в садочку
У зеленому віночку
Та в червоних намистинах
Стане, наче молода.
І збігаються всі діти,
Щоб на неї поглядіти:
За намисто кожен — смик!
Та й укине за язик.
Зветься ж ця рослина —
Червона... (к а л и н а).

Х л о п е ц ь. А заспівайте, дівчата! Чув я від своєї
матінки пісню "Мене мати на калині колихала".
Чи знаєте такої?

Дівчата співають.

Мене мати на калині колихала
Щастя-долі в чистім полі виглядала,
Ой, калинонько червона, не журися,
Від землі ти сили й соку наберися. (2р.)
Ті літа давно минули й відлунали,
Як мене гілля високе колихало.
А калина біля млина розквітає,
Мого милого синочка колихає. (2р.)

Виростай же, мій синочку, мій соколе,
Тобі щастям колоситься рідне поле,
Пролягла тобі, на зорі путь орлина,
І в дорогу проводжає цвіт калина. (2р.)

Х л о п е ц ь. Пора й честь вашому дому віддати,
і додому повертати. Он вже скоро перша зірка на
небі з'явиться, завтра до праці рано вставати.

М а т и. Та посидьте ще трохи. З вами так весело.
А знаєте, що у нашому чарівному куточку Карпат
здавна славляться коломийки. Звісно, є й коломий-
ки про калину.

В н у ч к а. Дідусю, заграйте коломийки, а ми
потанцюємо.

Дівчата співають, а дві пари танцюють коломийку.

Ой я ходжу при Дунаю та так си гадаю:
Нема кращих співаночок, як у нашім краю.
Ішов милий доріжкою, мила долиною,
Зацвів милий роженькою, мила калиною. (Двічі)

Ой червона калинонька від вітру палає,
Чи то милий такий ладний, чи мені ся здає.
В мене очка чорнявенькі, як терн на галузі,
Личко таке рум'яненьке, як калина в лузі. (Двічі)

Д і д у с ь. От і добре, що ви до нас завітали та
нашої хати не минули. Розвеселили ви мою стару
душу тим, що шануєте своє українське коріння,
знаєте багацько пісень та віршів про народний сим-
вол — калину. ☺